

‘Op zoek naar de spin’

Lou Lichtveld

bron

Lou Lichtveld, ‘Op zoek naar de spin’, in: *De West-Indische Gids* 12 (1931), p. 209-230, 305-324.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/helm003opzo01_01/colofon.htm

© 2008 dbnl / erven Lou Lichtveld

Op zoek naar de spin

door

Lou Lichtveld

Zoals *Anansi* de spin, zich in werkelijkheid altijd verbergt in *post' oro*, de beslagruimten en naden der houten negerwoningen, zoo verbergt hij zijn waren aard en zijn waarachtigen naam ook in de talloze neger-vertellingen, waarvan hij de held is. Hij bedriegt niet alleen de personages die met hem op avontuur gaan, maar ook den menschelijken onderzoeker, die hem gelukkig toch blijft achtervolgen, tot hij ergens komt waar *Anansi* zich bloot geeft en er kans is te weten te komen wie en wat hij is, waarom juist hij, een klein en nietig insect, dat geen bijzonder opvallende eigenschappen bezit, tot held werd gepreconiseerd van vertellingen welke van de Senegal tot aan de Congo-rivier in omloop zijn, en die bij alle negers zoowel van het Zuid-Amerikaansche vasteland als van de West-Indische eilanden gekend en geliefd bleven.

Daar moet toch wel een gewichtige en nawijsbare reden bestaan, waarom de spin zulk een voorname persoonlijkheid werd in de dierfabels, en deze voornaamheid geenszins verloor toen de Afrikaansche negers in Amerika een nieuw doch hoe totaal verschillend vaderland vonden.

Er is reeds meermalen naar een verklaring gezocht, maar hoevelen zijn niet door *Anansi* bedrogen en om den tuin geleid; hoevelen heeft hij niet bij de neus gehad en ze listig een theorie in het oor gefluisterd, die toch op den duur niet steekhoudend bleek. Ik-zelf heb lang gemeend, en het zelfs geschreven, dat *Anansi* als totem-dier werd beschouwd, en de spin-vertellingen oorspronkelijk als totem-verhalen waren op te vatten. Maar hoe aanlokkelijk deze verklaring aanvankelijk ook schijnt, op den duur

blijkt ze onhoudbaar. Immers toegegeven dat volgens een bekende wet de lofprijzingen op het totem-dier bij verdere ontwikkeling ook in pejorisatie en hekeldicht kunnen ontaarden, is het toch onaannemelijk dat de spin zijn rol van sluwaard en booze verleider zoo uitsluitend speelt ten koste van die van een beter creatuur, en dat er van de totem-functie niets nawijsbaars overbleef in de *tori*.

En hoe het voorkomen te verklaren van de spin-vertellingen bij die Afrikaansche volksstammen waar blijkens talrijke gegevens stellig andere dieren als totem in eere zijn? Waarom zouden dan juist die speciale totem-verhalen de andere zoozeer hebben verdrongen, dat tegenover de spinverhalen slechts één andere gelijkwaardige groep staat, namelijk die van het konijn in Afrika, dat bij de Noord Amerikaansche negers de beroemde Mr. Rabbit is geworden? Eerst bij de Zuidelijker Bantoenegers vindt men nog hert-vertellingen, welke overigens bij lange na niet de verbreiding en de rijkdom bezitten der *Anansi*-geschiedenissen.

Maar er is een nog veel sterker argument. Geen enkel negervolk, geen stam nog zoo klein valt aan te wijzen, waar Anansi de eer geniet, of genoten heeft van een totem-dier. En begrijpelijk. Als totemdier komt het insect, voorzoover het niet als voedsel gebruikt kan worden, het laatst in aanmerking. Het groote en sterke en gevaarlijke dier, of het nuttige gezochte beest, of het eetbare, begeerde en nagejaagde dier wordt slechts stamvader en bondgenoot. Alleen zulk een dier wordt vereerd door clan-genootschap, door bondgenootschap, door voedsel-taboe en exogamie.

De eigenschappen van Anansi echter zijn alle juist in het tegengestelde te zoeken.

Bovendien komen wij met een totemistische theorie ook niet heel ver, en blijft nog altijd de oplossing noodig van de vraag, waarom of hij niet alleen in de fabels alle dieren de baas is, maar in de existentie der fabel zelve, spin's verhalen de eventueele totem-fabels van andere dieren hebben verdrongen of geabsorbeerd.

Lange en zorgvuldige onderzoekingen, speciaal op

West-Afrika gericht, maar steeds met de toestanden van West-Indië tot achtergrond, hebben mij dan ook gedwongen van een totemistische verklaring der Anansi-verhalen af te zien. De residuën der totem-verhalen zijn hoofdzakelijk te vinden in de zegswijzen en *odo*, in de verzinnebeeldingen der volkswijsheid, deze fabels in een of twee volzinnen, soms enkel conclusies van onuitgesproken fabels, waaraan het idioom van welhaast alle neger- en alle creooltalen overrijk is. En het is merkwaardig te zien dat in die *odo* en zegswijzen andere dieren wèl een groote rol spelen, maar onder honderdtallen van voorbeelden de spin nauwelijks één enkele maal wordt genoemd. Het volgend overzicht van de rol welke dieren in de Surinaamsche *odo* spelen, moge dit illustreeren.

Van de mij bekende *odo* handelen over:

de vogel, kip (foóru)	20
hond (dagú)	19
rat (alàta)	13
tijger (tigri)	10
paard (àsi)	10
koe (kau)	10
geit (krabita)	10
stinkvogel (ting'-foóru)	9
krab (kràbu)	8
schildpad (sèkrèpàtu)	8
slang (snètji)	8
kat (puspusi)	7

Andere dieren worden in een vijfhonderdtal *odo* niet, of slechts één enkele maal genoemd. Anansi vond ik slechts 3 maal, het konijn geen enkele keer.

Het blijkt duidelijk, dat *odo*-dieren juist die zijn, welke in aanmerking komen voor totem-dieren; en de drie *odo* waarin Anansi een rol speelt, zijn nog echte sententies uit gewone spin-geschiedenissen, of toespelingen daarop. Het zijn de volgende:

Anāsi tak': mi n'è du tu ogri. = De spin zegt: ik doe niet twee slechte dingen tegelijk.

Anāsi tak': ē no frédè, ma ē stjī è gro. = De spin zegt: hij is niet bang maar hij huivert.

Dē tai anāsi t̄ jari: na a wā dé di libi fu pur' ē na teté a sa go dédé? = Men bond de spin tien jaren, zal hij nu sterven op de ééne dag die overblijft voor hij wordt losgemaakt?

Het is zonder meer toch bevreemdend dat van de tientallen spin-verhalen die Suriname kent, slechts dit beetje in de *odo* terecht is gekomen. De *odo* echter worden beschouwd als ernstige volkswijsheid, soms zelfs met een bezwerende, vervloekende kracht. Zij zijn overblijfselen van een ernstig en diep gefundeerd totemisme: zij zijn nagenoeg de laatste overblijfselen daarvan onder de negers van de nieuwe wereld.

De spin-vertellingen echter behoren in een geheel andere atmosfeer thuis. Ook zij hebben iets met bijgeloof, met het geheimzinnige van 'jenseits' te maken; zij worden niet des daags, maar alleen na zonsondergang verhaald, en bij de oude, nog niet versteedschte negers slechts na het uittrekken van een ooghaar; maar ze gaan vergezeld van zang en scherts, ze zijn vol spot, en het is geen profanatie als daarbij hartelijk gelachen wordt.

Wanneer Anansi nu niets met de totem-dieren te maken heeft, blijft nog de mogelijkheid bestaan, dat zijn verhalen overblijfsels zijn van een zekere zoölatrie met andere dan totemistische bedoelingen. De spin aanbeden? Een zoo minuscuul en onbeteekenend dier zoo algemeen als godheid beschouwd dat daarvan een zoo uitgebreide fabel-verzameling over is? Het lijkt ongelooflijk en onwaarschijnlijk, en het zal wel hierom zijn dat in deze richting niet naar een verklaring van Anansi's fabelachtige existentie werd gezocht. In Afrika, waar diervereering wordt aangetroffen van de Senegal tot de Steenboks-keerkring, is geen spoor van eerbetoon aan de Spin te vinden. Het is ook zeker geen toeval dat Weissenborn's 'Tierkult in Afrika' juist die dieren noemt, welke in Suriname talrijke *odo* bezitten, en van de Spin niets anders heeft te vertellen, dan dat een aardspin bij de Jaunde soms als orakeldier wordt gebruikt.

Toch meen ik in deze richting niet vruchteloos gezocht te hebben, geleid door talrijke aanwijzingen welke zich aanvankelijk verstrooid en onsamenhangend voordeden,

maar die langzamerhand konden worden gegroepeerd tot een samenhangende, en naar ik meen aannemelijke en ten volle bewijsbare theorie.

Anansi's ware naam wil ik echter niet prijsgeven zonder een aantal noodzakelijke omschrijvingen, en zonder vooraf een uiteenzetting te hebben geleverd van het vreemdsoortige bestaan dat heer Spin in overouden tijd heeft gehad, van het werkelijk 'dubbele' leven dat hij leidde, en waarvan de vele fabels thans de min of meer misvormde legenden zijn geworden.

* *

Er zijn enkele oude aanwijzingen, welke ons direct op het goede pad brengen, om de ware beteekenis van Anansi te achterhalen. In een der oudste beschrijvingen van de landen rond de golf van Guinea die wij bezitten, de 'Nauwkeurige Beschrijving van de Guinese Goud-, Tand- en Slavekust' door Willem Bosman, dateerende van vóór 1704 (het jaar van den eersten druk) wordt tweemaal over *Anansi* gesproken in een zonderling verband. De tweede maal heeft Bosman het over een spin van vervaarlijke grootte, die hij beschrijft als lang van lijf, met een spitse kop, tien ruige pooten zoo dik als een manspink.

'Deze Spin', zegt hij daarop, 'noemen de Negers *Anansee*. Sy gelooven dat de eerste menschen van den zelve gemaakt zyn; en niet tegenstaende eenige door ommeegang met de Blanken anders geleerd hebbende, so zijn' er niet weinig, die by dat Geloof blyven, en welke waen haer niet uit 't hoofd is te praaten'.

Hier heeft hij het dus over een reëel bestaand dier, waaromtrent het geloof heerscht waarop hij doelt wanneer hij voor de eerste maal over de spin spreekt en verklaart: '-het getal der geener, welke gelooven, dat de Mensch door den *Anansié*, zijnde een groote Spin, geschapen is, is noch heden ten dage niet weynig, werdende zulks van zommigen noch hardnekkig gedreeven'.

Bosman kende juist die landen waar de Spin-vertellingen thans nog inheemsch zijn, en wij mogen op zijn gezag

dus stellig aannemen, dat nog in het begin van de 18e eeuw aan *Anansi* door de bewoners van het noordelijk kustgebied van de golf van Guinea de beteekenis van een Schepper, dus van een godheid werd toegekend. Er bestaan echter geen bewijzen dat dit geloof door de negers in hun slavernij naar West-Indië werd medegenomen en behouden.

Wanneer Hartsinck in het tweede deel van zijn 'Beschrijving van Guiana' (van 1770) over het bijgeloof der neger-slaven spreekt, dan blijkt meermalen dat zijn wetenschap op die van Bosman teruggaat. Toch heeft wat hij over de Spin zegt, in dit verband wel aparte waarde: 'De Negeren zijn van nature allen Afgoden-dienaars; doch daar is geen Land of Dorp, ja bijna geen Geslacht onder hen, dat niet in Geloof en Godsdienst verschilt, schoon zij derzelve in onze Coloniën weinig of niet oefenen. Sommigen hunner verbeelden zich dat de Menschen door een groote Spin, dien zij *Anansié* noemen, zijn geschapen'.

Maar de naam *Anansié* is blijkbaar overgenomen uit de corrupte eerste plaats van Bosman, die de naam in het tweede citaat wel juist schrijft: *Anansee*.

Wat is er in de dierfabels echter nog onmiddellijk over van het geloof in de Spin als schepper der menschen, en wellicht schepper van hemel en aarde? Welke legende getuigt nog van de goddelijke macht van *Anansi*?

In het 7e deel van 'Atlantis', waarin Leo Frobenius honderden hoogst merkwaardige neger-verhalen, direct uit de volksmond opgeteekend, heeft verzameld, vinden wij omtrent de Jukum (tusschen de Benue en de westgrens van Kamerun gevestigd) vermeld, dat in de sage waarmede voor hen de historie begint, de spin bij de schepping van den mensch de eigenaardige rol van wegwijzer heeft gespeeld.

Niemand bestond voor Afuma. Afuma was in de hemel. Hij kwam van de hemel omlaag op de aarde langs een spinnerag. Terwijl de spin (Tsafin) van de hemel naar de aarde daalde, wees hij de weg aan Afuma. Dan ging hij zelf weer terug naar de hemel, zonder Afuma de terugweg te wijzen. Deze ontmoette dan een vrouw, welke toen

nog geen genitaliën bezat. Niettemin maakte hij haar zwanger aan de knie, en zoo ontstonden de eerste menschenkinderen. Niet direct door de spin, maar wel indirect, doordat hij den weg wees.

In dit verhaal is de spin dus een goddelijke wijze die meer dan de eerstbestaande weet, en die tevens een hemelbewoner is. Hij is dat in vele andere verhalen, en in een enkele vinden wij hem ook zelf nog als schepper van levende wezens, doch slechts heel terloops, zooals in een verhaal door Cronise en Ward in 'Cunnie Rabbit, mr. Spider en the other beef' meegedeeld (ook vertaald door van Capelle in 'Mythen en sagen uit West-Indië'), waar aan het eind van spin's overwinning op olifant en hippopotamus, deze de dieren in stukken hakt. De rest van de afval wierp hij in het water en toen kwamen er visschen te voorschijn. 'Zoo is dus Spin eigenlijk de schepper der visschen geworden', besluit de verteller zijn relaas, 'en zoo heeft alles wat visch eet, veel aan hem te danken'.

Nu wij echter eenmaal weten dat Anansi oudtijds in hogere regionen zijn zetel had opgeslagen, is het eerst zaak na te gaan, hoe hij het daar heeft gesteld, daarna hoe hij er is gekomen, en vervolgens hoe of hij, nog geen twee eeuwen later, een zóó aardsch personage is kunnen worden.

In Atlantis Band XII vinden wij een verhaal van de Kassaïden uit centraal-Congo, waarin Idu, de schildpad, door een list in de hemel weet te komen, en daar tegen Dihoka, de spin zegt: breng mij terug naar de aarde. Dihoka maakt een sterke weg en doet wat hem gezegd is. Idu komt nu terecht in 'een land' waar niets dan water is. Als beloning geeft hij de spin het recht over alle wouddieren.

De verbindingsweg die de spin tusschen de hemel en het waterrijk maakt, vinden wij ook vermeld in een verhaal van de Mbundu uit Angola, door Meinhof in zijn 'Afrikanische Märchen' geciteerd. Er hangt een spinnedraad van de hemel naar het waterrijk, en de zonnemeisjes dalen daarlangs af om water te halen. Wanneer de zonedochter gaat huwen met een aardbewoner, krijgt de spin

het verzoek een gansch net te weven, waarlangs de bruid kan worden neergelaten op aarde.

Merkwaardigerwijze is het motief van de spinnedraad tusschen hemel en aarde ook bij de Haussa, een Noordelijk, Soedaneesch beïnvloed volk bekend. (Schön: Magana Hausa, London 1885).

Niet altijd echter wordt er gesproken van een weg; soms wordt de spin zelf boodschapper, en in een zeer waardevol sprookje van de Tim uit Centraal Togo gaat de spin voor de vrouw van een opperhoofd niets minder dan de zon en de maan halen: hij heeft zich namelijk een kleed gemaakt van vogelveeren en kan vliegen. Het sprookje eindigt met de opmerking: Vroeger was er geen zon en geen maan. Spin heeft ze gehaald. (Atlantis Bd. XI).

Hier is Spin dus bringer van de gesternten, maar *oorspronkelijk is hij de zon zelf*. Hiervoor komt de taalwetenschap zelfs een aantal bewijzen voegen bij die welke de folklore weet aan te voeren.

Een zoo gezaghebbend Afrikanist als Meinhof maakt in zijn 'Afrikanische Religionen' de opmerking, dat 'Spin' en 'hemel' in het Duala niet alleen dezelfde naam hebben maar dat men daar het hemelgewelf opvat als het net van een reusachtige spin. Het woord *dibobe* beteekent in Kamerun, juist in het Yorubaland dat door Frobenius als de centrale zetel van de oude Atlantis-cosmogonie wordt beschouwd, evengoed Spin als hemel. Daar ook wordt de spin voor waarzeggerij, als 'hemelsch' orakel gebruikt.

Zelfs in Oost-Afrika vertellen de Ziba van deze spin die ten hemel opstijgt en weer daalt. De zon aan de hemel zien zij als een geweldige spin die in haar stralen als in een net zit. (Meinhof: 'Die Dichtung der Afrikaner').

Deze zoömorphe wereldvoorstelling is voor de West-Afrikanen een heel gewone. Waar niet de spin als zonnedier fungeert, is het de krab, zooals bij de Bakongo's, of de schildpad, waarvan Frobenius in Atlantis Bd. XII verschillende voorbeelden geeft uit de sprookjesschat der Kassaïden. Langs een draad gaat ook Ehoru, het konijn naar de hemel om bij zijn moeder te eten, terwijl hij dan telkens naar de aarde terugdaalt volgens de Yoruba (At-

lantis Bd. X). Ahun, de schildpad, een dappere held, neemt echter deze rol van hem over, en met meer succes.

De Bakongo's hebben volgens Bittremieux ('Mayombsche Volkskunst') de volgende aanschouwing: 'De Zon en de Maan zijn als twee reusachtige krabben die gestadig in oorlog liggen.... 't Schijnt dat de Zon maar twee pooten of beenen heeft, en nog zijn die slechts zichtbaar in 't droog jaargetijde'. Ze gaat wel eens achter een wolk schuil om ongezien te kunnen eten.

Is het bij de Negers gewoonte om alle luchtverschijnselen als dieren voor te stellen, het is begrijpelijk dat de spin de krab en de schildpad én om hun morphologie, èn om hun langzaam-kruipende aard en hun schuilgaan in holen na gedurende korten tijd zichtbaar te zijn geweest, voor zonnedieren het meest in aanmerking kwamen. Ook hun bouw en oppervlakkige verschijning vertoont overeenkomst. Er zijn echter verschillende redenen waardoor de spin als zonnedier gemakkelijk over de andere kon *domineeren*.

Dat komt omdat van alle dieren juist de spin de eenige is die zich loopend langs een verticalen draad (zooals de neger de zonnebaan ziet) kan bewegen. En wiens existentie bovendien verbazing wekt omdat hij zelf deze draad voortbrengt.

Zelfs buiten het gebied der Spinvertellingen ontmoet men vaak de aanschouwing van zonnestrallen als lange draden, die vanaf de centrale bal omlaagvallen. Dikwijls worden daaruit strikken gemaakt. (Frobenius: 'Erlebte Erdteile' II, Wundt: Völkerpsychologie III). Nu eens laat de zonnegod een strik omlaag waaraan een haak is bevestigd om te visschen, dan weer heeft een achter de horizon verscholen God een slinger naar de zon geworpen om deze te vangen. Ook het zonnedier wordt op zulk een wijze bemeesterd.

Bij de Jukum werd de zon in de gedaante van een paard, de maan als schaapsbok gevangen. En Frobenius zegt na dit verhaal (Atlantis Bd. 7) 'Hier wil ik een randglosse tusschenvoegen. Ik ken het motief zoowel van de Togostammen als van Kassaïden. Overal is de zon de

gevangen dief; dus neem ik aan dat dit ook bij de Jukum de bedoeling is en dat deze schaapsbok ook de zon belichaamde. Dat schijnt mij ook uit het slot af te leiden'.

Dit moeten wij vooral goed onthouden: de zon is de gevangen dief, zoals *Anansi* overal de dief is die men op de hielen zit. In West-Afrika is de zon ook altijd mannelijk, (in tegenstelling met het overige Afrika; zie Frobenius 'Erlebte Erdteile' VI), zoals de spin een manspersoon is die nooit een vrouwelijke rol te spelen krijgt.

Wat de taalkundige identiteit tusschen 'spin' en 'hemel' of 'zon' betreft, zijn er nog merkwaardige bijzonderheden aan te voeren.

In de meeste West-Sudan-talen gaat de naam voor 'spin' terug op de stam - *na* - (volgens Westermann 'Die Westliche Sudansprachen').

Maar ook het woord 'vuur' gaat in de meeste van deze talen terug op een stam - *ná* -, terwijl Westermann nog melding maakt van een stam *na* met de beteekenis 'Oberseite, oben', welke ook in eenige van deze talen is te vinden.

Het taalkundig verband, of althans de groote gelijkenis tusschen de woorden voor 'Spin', 'vuur' en 'daarboven' stemt wel heel goed overeen met het verband dat wij reeds zagen tusschen *Anansi* en 'het groote vuur daarboven'. Het zou niet de eerste maal zijn dat een oorspronkelijk visueele en ideologische gelijkenis en een latere associatie ook haar uitdrukking vonden in een fonetische overeenstemming.

* *

Het zou echter vreemd zijn, wanneer niets van het 'zonnig' karakter van *Anansi* in de spin-verhalen was overgebleven. Maar heel veel andere onbegrijpelijke hebbelijkheden van onze held laten zich nu eerst verklaren, nu wij zijn 'vurigen' en 'hemelschen' aard ontdekt hebben.

De spin als belichaming van de hemel zelf, vinden wij in een sprookje van de Bassari uit Noord-Togo, dat stof leent tot zeer vele beschouwingen. (Atlantis Bd. XI).

Een opperhoofd stelt de vraag wie uit acht hakijzers iets behoorlijks weet te maken. Alleen de spin komt opdagen en zegt dat hij de zon en de maan daaruit weet te vervaardigen. In een vogelkleed vliegt de spin naar Unumbotte 'God', en vraagt deze of hij uit de hakijzers zon en maan wil maken. Dit gebeurt, en de spin krijgt ze mee. Maar als hij ze naar de aarde wil dragen, zijn ze hem te heet, en brandt hij z'n vingers, zoodat hij zijn weg slechts langzaam, bij kleine gedeelten aflegt.

Eindelijk kwam hij met zijn vracht op aarde, waar hij de maan in het water wierp. Daar koelde deze af. De zon wierp hij op de aarde; daar ging deze onder. Later wierp hij de zon weer naar boven, en sindsdien gaan de zon en de maan regelmatig op en onder.

Hoewel de spin hier nog geheel in zijn astraal milieu verkeert, wordt reeds een zwakke poging gedaan tot biologiseering van de fabel. Elementen zijn ingeschoven om de spin ook natuurkundig en zoölogisch te verklaren.

In het reeds genoemde verhaal van de Tim haalt de spin ook in zijn vogelkleed zon en maan, en elders oefent hij de functie van de zon zelf uit, als deze gehaald wordt.

Een verhaal uit centraal Soedan (Atlantis IX) brengt het gewone relaas van een weddenschap tusschen de spin, de olifant en het nijlpaard. Na allerlei verwickelingen zegt de spin tot de olifant: nu, het is ook beter om geen ruzie met mij te maken, want als ik mijn arm naar je uitstrek, moeten al je ledematen verdorren. Sindsdien heeft niemand in het bosch de spin zijn voedsel bestreden.

Heeft de spin als zonnedier verdorrende kracht, hij weet ook als een goed zonnedier vruchtbaarheid te brengen en voedsel te verschaffen. In een sprookje van de Tim maakt de spin, wanneer er groote hongersnood op aarde heerscht, een draad naar de hemel, en haalt daarbij Elim, de wouw, telkens voedsel.

Wanneer dit hem op het laatst geweigerd wordt, doodt hij Elim en neemt hij al het eten mee naar de aarde. Sindsdien is er eten op de aarde: Spin heeft het eten op aarde gebracht (Atlantis Bd. XI).

In hoevele West-Indische *Anansi-tori* wordt nu ook

niet van hongersnood verteld; en telkens is het ook daar de spin die - zij het als dief - voedsel als verzinnelijking van vruchtbaarheid verschaft. Ook in de West-Indische verhalen zijn de solare eigenschappen van de spin nog nawijsbaar. In Van Cappelle's 'Mythen en sagen uit West-Indië' die ik gemakshalve als bron zal nemen, vinden wij een verhaal waarin *Anansi* een ijzeren huis heeft, waar hij zijn vrienden binnen lokt (no. 3), Rondom het huis wordt een vuur aangelegd, en de dieren verbranden daarbinnen.

Dit vurige huis van de Spin is wel iets zeer zonderlings, en wellicht het aannemelijkst wanneer wij het beschouwen als de gloeiende tropenwereld die door *Anansi*, het vurige hemellichaam wordt bestookt en verschroeid.

Spin vertoeft ook bij de Surinaamsche negers in oorden waar hij op voet van gelijkheid staat met de hemelverschijnselen. Er is een verhaal waarin hij ruzie heeft met de bliksem (no. 22). Eertijds waren zij goede vrienden, en bezochten zij elkander dikwijls; later wordt zelfs vermeld dat zij elkaar bezochten te middernacht, op een tijd dat *Anansi*, de zon, vrijaf heeft om zijn vrienden te frequenteeren. Doch als de ruzie er is, en Bliksem door *Anansi's* list reeds verschillende dieren heeft gedood, dan moet de spin er eindelijk zelf aan gelooven, en wordt hij doodgeslagen. Ook in de West Afrikaansche sprookjesschat wordt de vriendschap van *Anansi* met de Donder (= bliksem) gevonden; in een verhaal uit Barker en Sinclair's 'West African Folktales' ontvangt hij van 'Thunder' een zichzelfvullende pot, en later een knuppel-uit-de-zak.

Zuiverder specimen van een zonnemythe is nauwelijks denkbaar; juist door de camouflage bleef de solare beteekenis van de spin zoo goed behouden. Dat deze het onderspit delft is het gevolg van een bijna wetmatig functioneerend omkeeringsprincipe in de mythologie ('Gesetz von der Umkehrung'. Zie Frobenius 'Erlebte Erdteile' I). In het volksgeloof is de overwinnende kracht van de zon nog behouden gebleven; daar bijvoorbeeld waar de Surinaamsche neger gelooft dat de *Azéema* aan de rondgestrooide

korrels rijst moet blijven doorpikken tot het dag wordt. Dan is hij onschadelijk, want 'zoodra het zonlicht op hem schijnt, valt hij dood neer'. (v. Cappelle, pag. 253). Een Noord-Amerikaansche analogie wordt door Puckett in 'Folkbeliefs of the Southern Negro' vermeld onder 'Lockin' de bowels'. Als het bezweringsmiddel onder een boom begraven is, dan gelooft men dat de bezworene zwakker en zwakker wordt, 'elke keer als de zon ondergaat'. Van een vijand die sterft zegt men daar dat hij 'goes down wid de sun'. In hun droomuitlegkunde beteekent de zon het ergste van alles: moeders dood. Allerlei andere gebruiken en aanschouwingen zijn nog aan te voeren, welke terug te brengen zijn tot de vroegere Afrikaansche zonne-vereering, waarover Ellis spreekt in zijn 'Ewe-speaking peoples', en Frobenius in zijn 'Zeitalter des Sonnengottes'.

En wanneer in de Zuidelijke staten van de U.S.A. de spin in menige omstandigheid als orakel werd gebruikt, dan komt dit zoowel met de Afrikaansche toestanden overeen, als met het Surinaamsche verhaal (no. 24) waarin *Anansi* als waarzegger optreedt om zich een lekker hapje te verschaffen. Trouwens, hij bezit de alwetendheid tegelijk met vele andere goddelijke eigenschappen waarop wij nog terugkomen.

De vruchtbare kracht welke men aan de zon toekende, is ook overgegaan op de spin als toonbeeld van sexueele potentie. Bij de Tim bestaat daar menig verhaaltje over (t.a.p.), en ook in West-Indië heeft *Anansi* de reputatie van een echte schuinsmarcheerder.

Om hem echter in zijn andere eigenschappen nader te leeren kennen, moeten wij terugkeeren tot zijn oorspronkelijke, meest-opvallende bezigheid: die van dradenspinner. Heel veel uiteenlopende dingen verbindt hij met zijn ragfijne draad.

De zon zelve zit aan een draad, verspreidt draden, is in de aanschouwing van sommigen zelfs enkel een dradenkluwen, gelijk bij de Bamma, een Mande-volk, waar verteld wordt dat er twee wevers zijn die de zonnekluwen besturen. Zij rollen een boomwol-draad op en werpen de

ontstaande kluwen elkander toe. De eene wever heet Badia en woont in het Oosten, de ander heet Tille en woont in het Westen. Tille trekt overdag een kluwen naar zich toe: vanwaar de zonnebaan overdag. Badia trekt onder de aarde door des nachts het kluwen naar zich toe; daarom is de nacht donker.

Maar de boomwoldraad komt sporadisch voor. Bijna altijd is de zonnebaan de draad uit spin's achterlijf; de weg die hij achterlaat, en die hij weer terugloopt.

* *

Met de draad waarlangs de zonnspin zich neerlaat, begint nu zijn aardsche loopbaan; met de draad waaraan hij zich weer ophijscht, begint de mythische 'Deutung' van het aardsche diertje. Spin's weg van de aarde naar de hemel, door middel van zijn rag, speelt een groote rol in de sprookjesschat. Deze unieke faculteit stelt hem in staat met hemelbewoners om te gaan, en daardoor macht uit te oefenen op de aarde.

Een groot aantal sprookjes waarin de spin de middelaar tusschen aarde- en hemel-bewoners is, kennen de Kassaïden (Atlantis XII). Kadifukke ('Hij die zich zelf maakt') is in één sprookje in bondgenootschap met Kapullukussu (de kleine vleermuis), die met een ijzersterke draad voor Kadifukke de gesternten vangt; in een ander sprookje is Tande, de spin, zijn bondgenoot, en blijkbaar is de kleine vleermuis slechts een corruptie van de vliegende spin, die in een derde sprookje voor zijn mede-dieren een brug spint naar een nieuw land.

Het duidelijkst echter is het sprookje waarin het volgende verhaald wordt: 'Alle dieren kozen Tande (de spin) en Pepelle (de wind) tot opperhoofden. De dieren zeiden: jullie moet ons de weg naar de hemel wijzen. Pepelle wierp Tande ten hemel. Tande liet zich langzaam aan zijn draad naar beneden. Tande ging langzaam aan zijn draad weer omhoog en spon een andere draad. Tande ging gedurende vijf maanden zijn straat op en neer, op en neer, totdat de weg voltooid was. Tande zei tot de dieren: de weg naar

Fidi Mukullu (God) is gereed. Alle dieren gingen naar de hemel. Etc.

Overduidelijk heeft de spin hier een dubbele functie: die van periodisch stijgend en dalend zonnedier, en die van verlossers-symbool, van middelaar tusschen God en de schepselen.

In een ander Kassaïden sprookje, als Njadi, het onweersdier, met veel misbaar uit de hemel daalt en Idu, de schildpad, (zonnebeeld) het hem na moet doen, roept hij de hulp in van Dihoka, de spin. Deze maakt dan een sterke weg, en draagt Idu terug naar de aarde. Hij is hier dus rivaal van de Donder, evenals in het Surinaamsche verhaal (Van Cappelle no. 22) van Anansi en de Bliksem, een nog duidelijke zonnemythe die aldus begint: 'Spin en Bliksem, waren goede vrienden; zij bezochten elkaar dikwijls'.

Van intermediair brengt de Spin het gemakkelijk tot levensredder en geluksbrenger. Bij de Kassaïden maakt hij voor Tschula, de pad, een weg naar Nsaschi, 'ein groszes Tier wie ein Hund, das am Himmel lebt'. En zelf neemt hij de pad op zijn rug, daar hij nog steeds als zonnedier zelf de weg aflegt. Een bewijs hiervoor is wel, dat Tande eerst 's *nachts* naar de aarde terugkeert, overeenkomstig het Surinaamsche sprookje van Anansi en de Bliksem, waarin de twee vrienden elkander steeds *te middernacht* bezoeken.

Als gelijke gaat hij om met de Hemel en de Dood in een Agni-verhaal dat Cendrars in de 'Anthologie nègre' opnam, en met de Dood gaat hij ook om in het Surinaamsche sprookje van Van Cappelle, (no. 15). Deze deelt ook nog een Curaçaosche 'Cuenta di Nansi' mede, waarin de spin op raad van zijn vrouw naar God wandelt om verlossing van zijn plagen te erlangen.

Ook bij de Bassari gaat hij opweg naar God om er een kalebas vol wijsheid te halen (Atlantis X). Eerst als hij de kalebas weggooit, wordt wijsheid gemeengoed. Van zijn goddelijke afkomst getuigt de spin zelf, wanneer hij in een Dagomba-sprookje uit midden Togo, op een vraag van de vertoornde hyena antwoordt: '*Ik een kind Gods heb het vuur aangestoken!*'

Zelfs wanneer hij niet meer met God en Hemel in verband gebracht wordt, blijft hij nog de goede gezelschap die gaarne bereid is weldaden te bewijzen. In een Kassaïdenverhaal is hij de levensredder van zijn Antilopenvriend, doordat hij webben over al diens voetsporen maakt, en de jagers zoo het spoor bijster worden.

Cendrars nam in zijn verzameling een verhaal van de Fân op, waarin *Ndanabo* de spin het leven redt van het hemelkind Bingo, door een web te maken over de grot waarin hij verscholen is. Ook in een Haoussa-verhaal (Cendrars) is hij de goede gezelschap van een jonge avonturier van 't Walewein-type. Hij doorziet tooverheksen en tooverkunsten en redt meermalen het leven van de jongeling.

Dit vermogen heeft hij nog over van zijn goddelijke afkomst. Hij is een goed waarzegger, die zooals in het Surinaamsche verhaaltje (v. Cappelle no. 24) zijn kunst simuleert, maar die een andermaal alwetend blijkt, zooals in het sprookje van Anansi en de Bliksem, en als een goddelijk individu zelfs onsterfelijk is, (vgl. v. Cappelle pag. 243), al wordt hij ook menigmaal ter dood gebracht. Hij is een wijs rechter met bijna Goddelijk gezag, gelijk in het verhaal van Hert en Kikvorsch (v. Cappelle no. 20); een geleerde en een geestelijke is hij, al is het gedwongen door honger en roofzucht, (v. Cappelle no. 10); en tenslotte is hij ook een edel heer, een Adonis door alle meisjes geliefd (v. Cappelle no. 2), een gezaghebbend, waardig man, '*Granman*' *Anansi!* (zie v. Cappelle no. 1, 2, 3, 6). Iemand die overigens zoowel zijn gezag als zijn groote wijsheid en slimheid op den duur meer ten kwade dan ten goede gaat aanwenden.

Maar voordat de Spin zoo aan lager wal geraakt is, heeft hij nog uit hoofde van zijn heiligbrengende kwaliteiten een eigenaardige rol te vervullen gehad, die hij op sommige plaatsen nog altijd speelt. Namelijk door met zijn lijfelijke aanwezigheid te gelden als een goed voorteken. Meinhof in zijn '*Dichtung der Afrikaner*' wijst erop dat de spin als goed voorteken geldt bij de Togo-stammen, terwijl dit dier volgens zijn '*Afrikanische Religionen*' ook bij de waarzeggerij een groote rol speelt. En het behoeft geen

toelichting dat in zulk geval zijn beteekenis zoowel gunstig als onheilbrengend kan zijn.

In een verhaal bij Cendrars vinden wij dan ook als slot van het relaas over een spin die in de functie van yamsbrenger om zijn eigenwijsheid door de booze geesten gedood wordt, de opmerking: 'De bewoners van de stad waren in den beginnen blij toen de spin terugkwam; maar nadat zij z'n avontuur gehoord hadden, joegen zij hem boos weg'. Ook wordt de spin met de clairvoyance in verband gebracht bij de Mande, waar in een verhaal (Atlantis VII) een Djinn tegen een jager, voordat hij hem meeneemt naar het land van de Djinn, zegt: neem eerst een Dallivrouw (het wijfje van de Dalli-spin), en leg die op je linker oog. Want dat hebben alle Djinn zoo. Later blijkt dat de jager een spinneweb over zijn oog heeft.

Als goed of kwaad voorteeken heeft de spin in West-Indië, voor zoover mij bekend is, niet veel beteekenis. In Noord-Amerika daarentegen wel. 'Volgens Puckett: 'Folk beliefs of de Southern Negroes'.) Daar wordt ook zijn aanwezigheid in een flesch beschouwd als de vangst van een tooverheks. Typisch voorbeeld van degradatie, wanneer wij weten dat in het Surinaamsch volksgeloof *de zon* juist beschouwd wordt als doodelijk voor de *Azéema* (v. Cappelle pag. 253). Als verdrijver van heksen is de spin zelf ook bekend, o. m. blijkens een sprookje uit Centraal-Soedan (Atlantis IX) waarin hij eerst in gezelschap van een schildpad (de maan?), later alleen ,een gevaarlijke heks weet te verschalken.

Op meer maatschappelijke wijze gaat hij in de Surinaamsche *tori* met waternimfen en *mama* om (v. Capp. no. 7. no. 19).

Ook wordt de spin overal beschouwd als een ziekteoorzaak, en is dit een der duidelijkste symbolen geworden van zijn pejoratieve 'Deutung'. Niet alleen in de Vereenigde Staten is dat zoo, maar ook in West-Indië, waar de Boschnegers een verhaal hebben (v. Cappelle pag. 348), waarin de Spin, door de anus van den Gouverneur met een geldstuk te verstoppen, diens ziekte teweeg brengt. Dit beletten van de vorstelijke stoelgang is overigens een

wandaad die de Spin ook in een sprookje uit Noord-Togo (Atlantis XI) begaat. De Noord-Amerikaansche negers nemen nog aan, dat bij sommige maag- en darmstoornissen, een spin zich in het lichaam bevindt, een voorstelling, die volkomen analoog is met de Surinaamsche, welke tot uiting komt in de uitdrukking *mi futu tjis' anāsi* 'mijn voet heeft de spin' voor 'mijn been slaapt'.

Hierbij zij terloops opgemerkt dat Schuchardt deze uitdrukking verklaart als subject-object verwisseling, daar het Tsji zegt 'ananse akyere me nan' = de spin heeft mijn voet te pakken. (Die Sprache der Saramakkaneger, pag. 46). De Surinaamsche neger gaat evenwel van de aanschouwing uit, dat een spin in het slapende lichaamsdeel aanwezig is.

Overeenkomstig de Afrikaansche zienswijze zegt de Surinaamsche neger echter: *Anāsi kori ju*, 'de spin heeft je bedrogen' voor 'je hebt gebedwaterd'.

* *

In sterkere mate nog, dan de neger de langzamerhand geperverteerde daden van de spin bij zichzelf ging waarnemen, heeft hij deze kosmisch geprojecteerd in de bonte verzinsels van zijn steeds actieve fantasie. Ook dat hangt samen met de goddelijke afkomst van *Anansi*. Hij kwam voort uit de mythe, en terecht merkte Otto Rank in zijn 'Psychoanalytische Beiträge zur Mythenforschung' op, dat de mythe uiteraard 'amoreel' is. Goddelijke helden staan boven elke wet, en Anansi's moed en geslepenheid uiten zich evengoed in het slechte als in het goede. Hij krijgt de ambivalentie van elke Godheid, wordt als een echte Hermes verleener van welstand en dieven-beschermer tegelijk.

En naarmate hij door de rationalistische ontwikkeling van zijn menselijke onderdanen, door de mythe-vervlakkende werking der 'beschaving' zijn solair-gelukbrengend karakter verliest, treden zijn aardsche, biologische en boosaardige kenmerken naar voren.

Nu hij geen God meer is, en er toch iets van zijn god-

delijke herinnering overbleef, wordt hij een demon, een demon die op den duur weer heel gemakkelijk verburgerlijkt tot een doodgewone schurk, of de slimmerd uit recht of averecht moraliseerende dierfabels. Als booze demon loopt hij nog rond in een paar Surinaamsche sprookjes; in die waarin hij de buurman van *Didibri* (duivel) is, en aan deze zijn vrouw verkoopt, maar beide demonen het moeten afleggen tegen een heel sterke tovenaer (v. Cappelle no. 2); en in het verhaal waarin hij uit pure boosaardigheid alle dieren ophitst, en oorzaak wordt van de vijandschap tusschen kippen en kakkerlakken. (v. Cappelle no. 14). Het duivelsche ruziestoken gaat hem goed af, en ook tusschen tijger en konijn weet hij tweedracht te zaaien. (v Cappelle no. 21).

In de Afrikaansche sprookjes laat zijn virtuositeit in het kwaaddoen niets te wenschen over. Een verhaaltje van de Veï (bij Cendrars) leert ons hoe hij door een list aan eten komt. Het is een zeer belangrijk verhaal, daar het vele elementen uit Spin's betere existentie bevat. Er is hongersnood: en het is na het bovenstaande zeker niet gewaagd te zeggen dat zijn frequent optreden bij hongersnooden, die in Afrika het gevolg zijn van ongelukkige droogteprocessen, een oude 'solaire' eigenschap is. In het Veï-verhaaltje is er voorts een vrouw die veel rijst bezit, maar geen kinderen. De spin belooft haar een middel om vruchtbaarheid te verwekken. Zijn bedriegelijke voorspiegeling gaat voor ons echter terug op een tweede oude 'solaire' eigenschap, die van vruchtbaarheid-verwekker.

Om zijn belofte gestand te doen, laat hij zich zelf ongemerkt opdrinken door de vrouw. Het kind dat deze baart is de spin. Dit is het derde element, het incarnatieof vermenschelijkings-element. De verbinding tusschen de mythische en de 'reëele' wereld geschiedt hier middels de zwangere vrouw, zooals elders middels de spinnedraad.

Het spreekt vanzelf dat in de Afrikaansche sprookjes doorgaans de oude, oorspronkelijke elementen van de spinne-natuur beter bewaard zijn gebleven dan in de verhalen van thans gecreoliseerde volksgroepen.

Het element van spin's kruipen in een lichaam werd reeds besproken; het komt ook in het volksgeloof der Noord- en Zuid-Amerikaansche negers voor, en is zelfs te vinden in een Surinaamsche *tori*, waar hij met de tijger in een koe binnendringt, (v. Cappelle no. 4). Zijn functie als vruchtbaarheids-brenger heeft hij nog bij de Tim, waar men een spin aan de hals van kindertjes hangt die niet dik willen worden, en waar men toch ook zijn demonische beteekenis kent, welke tot uiting komt in het gebruik, om wanneer een pasgeboren kind ziek wordt, alle spinnen in huis te vangen en in het water te verdrinken waarmee men daarna het kind wast.

In Centraal-Soendaneesche spin-verhalen heeft hij een aversie voor landbouw, en staat hij dus negatief tegenover de vruchtbaarheid. En daar hij toch moet eten, wordt hij een schurk. Om slim te worden gaat hij niet meer naar 't Opperwezen, maar naar een van diens menschenlijke dienaren; hij is zoozeer aardbewoner geworden, dat hij geen hoogere bijstand meer gebruiken kan.

Zoo is de almacht van Spin verschrompeld tot een meer laag-bij-de-grondsche geslepenheid. De schurkachtige *gramã* (gouverneur), is elders maar een volkstype, een landbouwer, een paria.

Veel van deze sprookjes, en speciaal die uit centraal-Soedan (Atlantis IX) zijn kennelijk corrupt, en zouden doorgaans zonder al te groote moeite ontward kunnen worden. In Noord-Togo bezit de Spin een soort van tafeltje-dek-je, als laatste erfstuk uit zijn voormalige wereldbeheersching. En dan moet hij zich zelfs tegen allerlei monsters, - zooals de vliegende calebas -, verweren, waarin wij toch gemakkelijk de schijn gestalten van solaire dubbelgangers kunnen herkennen. (Atlantis XI). Zijn ruzies met de kameleon, die ook bij sommige stammen de beteekenis van een astraal dier heeft, zijn ontaarding van 'hoogere' twisten geworden.

Bij de Tim in Centraal-Togo is de Spin nog verder afgezakt op de maatschappelijke ladder. Daar is hij dikwijls een sul en een zwakkeling, wiens listen worden doorzien, of die door zijn grootspraak zichzelf toch ten leste ver-

raadt. Hij zit de vrouwen erg achterna, maar zelfs tegenover dezen moet hij het meestal afleggen.

Zoo verliest de Spin eindelijk zelfs zijn menschelijk voorkomen, en wordt hij kort en goed beschouwd als dier, met een dierlijk doen en laten. Hiermede zijn wij beland bij de jongste groep der spin-verhalen, de biologische sprookjes, waarin allerlei morphologische en vitalistische eigenschappen door een metaforisch geconstrueerde gebeurtenis 'verklaard' worden.

In Afrika, waar de oudste vormen, gelijk gezegd, nog domineeren, is hun aantal niet zoo erg groot; onder de creoolsche verhalen die veel meer jongere adaptaties en varianten behelzen, zijn zij talrijker. In Suriname worden er *tori* gevonden, welke verhalen waarom Anansi kakkerlakken en vliegen doodt (v. Cappelle no. 11); waarom hij in de naden en beslagruimten woont (no. 13 en 15); waarom zijn lichaam in tweeën geled is (no. 18); waarom hij een geglazuurden kop heeft (no. 19). En hij is ook meermalen de oorzaak van de biologische eigenaardigheden van andere dieren (no. 20 en pag. 359).

Een Afrikaansch specimen van biologische spinverhalen geeft Meinhof, die een Ewe-sprookje brengt, dat verklaart waarom het diertje onder de steenen leeft; en hierboven vermeldden wij reeds een verhaal dat aangeeft waarom de spin zijn weg bij kleine gedeelten aflegt.

Een enkele opmerking moet nog over de spinne-familie gemaakt worden. In de oudste verhalen komt hij uiteraard slechts geïsoleerd voor; maar zoodra hij een menschelijke rol speelt, wordt hij onmiddellijk geplaatst in het gezelschap van zijn vrouw. De algemeen-erotische en de vruchtbaarheids-functie van de Spin maakt zooiets begrijpelijk. Hij wordt dan ook een gezegend huisvader, die naarmate hij een lagere maatschappelijke rang inneemt, ook meer moeite heeft om zijn kroost aan het eten te houden. Wanneer hij zijn schurkerijen onderneemt, wordt hij dikwijls door zijn vrouw geholpen, vaker nog door zijn kinderen bijgestaan. Aldus zien wij hem als stamvader van echte schurken-sippe, als een echte Hermes met vele dieven en diefjesmaats onder zich. En eerst wanneer hij

zuiver als dier wordt opgevat, worden de andere spinnen natuurlijk weer uit het oog verloren, omdat hij nu van persoon tot type is gepromoveerd. Wel zijn er Goudkustverhalen (bij Barker en Sinclair) waarin *Anansi's* oudste zoon *Kweku Tsin* hem in slimheid telkens de baas is. Wij kunnen die zoon hier als een voortzetter van het Anansitype vóór de algehele pejorisatie beschouwen; als een geïdealiseerde plaatsvervanger van den ontaarden vader.

Opmerking verdient dat 'Kwaku' de 'Woensdag'-naam is, en dat ook de vrouw van *Anansi* in de Surinaamsche vertellingen de Woensdag-naam van *Ma Akuba* draagt. Juist bij de Noordwestkust-volkeren geldt Woensdag (evenals Zaterdag) als nefast. Deze namen hebben dan ook hoogstwaarschijnlijk betrekking op het demonisch, onheilbrengend karakter der Spinne-familie. In één enkel verhaal bij Barker en Sinclair bezit Anansi zelf óók de voornaam Kweku evenals zijn zoon. Het is duidelijk dat de geheele familie een Woensdagsche, (wij zouden zeggen een 'verdomde') is. In Suriname golden Woensdags- negers (volgens Teenstra: De Landbouw etc. II) slechts als jaloersch en nieuwsgierig, en niet gelijk de Zaterdagse als bijzonder ongelukkig. De Spin draagt nu zijn dagnaam ook niet langer in Suriname. (Wordt vervolgd).

Op zoek naar de spin

Door
Lou Lichtveld

II

Een samenvatting van het ontstaan, de ontwikkeling en de betekenis der spin-verhalen vergunt ons een blik te slaan in een van de minst-belichte hoeken der sprookjeskunde, in het geheimzinnige proces van den overgang van mythen tot sprookjes en fabels.

In de bloeitijd van het Afrikaansche animalisme is men ertoe gekomen de zon te identificeeren met een spin. Van deze centrale aanschouwing is men uitgegaan. Wellicht is de associatie door de taal in de hand gewerkt, wellicht is omgekeerd Spin's naam een derivaat van de namen der zon. In de verbeelding van de zon als spin, vallen vooral de volgende momenten op:

- 1°. het ronde dier met een stralenkrans van pooten in haar straalvormige webbe, wordt geïdentificeerd met de rondom-stralende zon aan het hemelgewelf.
- 2°. voor de neger beweegt zich de zon als kluwen, vaker nog als dier, vertikaal langs het hemelgewelf, gelijk de spin aan zijn draad.

De Spin is dus een zonne-metafoor, of eigenlijk, omdat de primitieve mentaliteit slechts een *volkomen identificatie* kent, is de zon een spin. En deze spin is een Machtige, daar hij als zon levenskracht schenkt, de aarde vruchtbaar maakt; maar ook zijn zijanden doodt, alles verschroeit, daarna bij catastrofes ontsnappen wil, en moet gevangen worden. Tenslotte doet hij in het tropenland meer kwaad dan goed; hij is oorzaak van catastrofale droogten, van veel hongersnood. Als machtige zonnegod

is hij een ziekte-verwekker; zijn aardsche soortgenooten zijn levende orakels, en ongelukssymbolen.

Hij is tevens ook een middelaar tusschen de aarde en de hemel, een Prometheïsche gelukbrenger; iedere dag immers stijgt hij langs zijn draad omhoog, en daalt hij weer omlaag. Maar daar hij overal gezien wordt, daar hij zich vrij verplaatsen kan, en op zijn tochten meer kwaad dan goed uitricht, wordt hij ook steeds meer in een aardsche sfeer getrokken.

De booze demon wordt een slecht en sluw opperhoofd; van roofridder wordt hij landlooper, van een goedaardige boef tot een katechisatie-exempel. En zijn wederwaardigheden worden gebruikt om uit te leggen waarom het leven, waarom de biologie zóó-en-zóó is, en niet anders.

Localiseeren wij dit verloop, dan bemerken wij, dat de centrale gedachte: de aanschouwing van het zonnedier (de zonnespin) de meest verbreide is, en steeds min of meer intact bleef. Men vindt haar bij de Jukum, in Centraal Soedan, bij al de volkeren voor wie de beteekenissen 'spin', 'zon', 'vuur' en 'boven' teruggaan op één woord of één stam. En dat zijn de meeste volkeren tusschen Senegal en Congo-rivier.

Uit dit zonnesymbool ontwikkelde zich spin's waardigheid als zonnegod, als schepper van de menschen en van veel op aarde. Dat Bosman op een betrekkelijk jonge datum, en nog wel bij de kustvolkeren er nog van spreken kon, bewijst mij, dat het mogelijk is dat zijn *Anansee* ook later eerst 'schepper, almachtige' werd, en aanvankelijk niets anders is geweest dan 'zon' en 'zonndier'.

Het is een natuurlijk verloop, hetwelk de identificatie op den duur ook weer verzwakt heeft, dat de spin met de zon geassocieerd blijft, zonder nog langer daarmee één wezen te zijn; van die eenheid houdt hij alleen maar een aantal solaire eigenschappen over. In één verhaal, uit de West African Folk-tales van Barker en Sinclair is het spiegelbeeld van dit verloop duidelijk terug te vinden. Het Goudkust-sprookje vertelt, hoe *Kweku*, de wijze zoon van *Anansi* zijn medemenschen redde uit het hol van een draak. De goden waren over het kranig beleid van deze

Spin-junior zoo te spreken, 'that they made him the gun - the source of all light and heat to the world. His father, *Anansi*, became the moon, and his friends the stars. Thereafter, it was *Kweku Tsin's* privilege to supply all these with light, each being dull and powerless without him'.

Hoewel dit verhaal relatief jongmoet wezen, zijn niet veel te vinden, die zoo duidelijk de waarheid spreken over Spin's ware aard.

In één richting zien wij dus een drang tot zoölatrie, waardoor de zonnemetafoor tot zonnegodheid wordt gepreconiseerd (bij de Goud- en Slavenkust-volkeren van Bosman), en in een andere richting de drang tot pejorisatie, tot demonisatie, waardoor het machtige zonnedier een felle dooder en verderver wordt, zoowel van het kwade als van het goede. Bij de Tim brengt hij vruchtbaarheid en geluk, bij de creoolsche negers van Suriname echter hongersnood, bij de Noord-Amerikaansche negers ziekten en ongeluk.

Voor de Bassari is hij niet meer de zon, maar de brenger van de zon; voor de Tim heeft hij het snoer waarmee de zon gevangen wordt; maar bij de Jukum is hij zelf de gevangen zon; en bij de Kassaïden weer enkel de middelaar tusschen hemel en aarde. Zijn bemiddeling heeft lang niet altijd meer een goedaardig karakter, omdat hij een demon geworden is en wellicht altijd is geweest. Goede geesten, de vaderlijke, liefhebbende godheden zijn immers zeldzaam in de mythologie der negers.

In de tegenwoordige sprookjes vinden wij een corruptie van de zonnevang-mythe en de jongere picareske fabels van de zonnedemon. Daarbij komt de spin, na de scheiding van zijn morphologie met die van het zonnewezen, steeds verder van de hemel te staan. In zijn boosdoenerij vermenschelijkt hij eerst, wordt tenslotte een paria, en wordt van middelpunt in de dierfabel soms slechts bijpersoon. In het pejorisatie-proces verliest hij eindelijk ook de laatste menselijke trekken, en verandert hij weer geheel en al tot dier, dat alleen terwille van de biologische instructie nog handelend, meestal volkomen dierlijk-handelend optreedt.

Zoo is dus spin's geschiedenis. Zijn talenten maakten hem tot de zon, tot de schier almachtige godheid, Maar daar hij niet tot tevredenheid der menschen zijn eigenschappen aanwendde, werd hij onttroond, en zakte hij van zonedrager en hemelsche middelaar af tot aardsche demon en booze slimmeling, van burgerdiefje tot diefachtig dier, van brutale vlerk tot het schuw insectje dat slechts macht heeft als een kwaad voorteken.

Deze gang van zaken is overeenkomstig de ontwikkelingslijnen in de algemeene mythe-vorming, in de sprookjes- en fabel-schepping.

Uit de metafoor ontstaat de volkomen gelijkstelling, uit de verdichting het geloof, de religieuze identificatie van schijn-gestalte en wezen. Het proces van deze gelijkstelling is het vormingsproces van de mythe: een deel der spin-verhalen mag dan ook stellig tot de Afrikaansche zonne-mythen gerekend worden.

Aanvankelijk is het voor de primitieve fantasie *een werkelijkheid* dat de zon een spin is; maar naarmate deze werkelijkheid haar directe kracht en haar onverbiddeijkheid verliest, worden rationalistische elementen aan de mythe toegevoegd, worden de mythische gebeurtenissen verstandelijker gedeut, zoodat zij tenslotte een geheel aardsch karakter krijgen, en geheel vallen binnen het kader der direct waarneembare gebeurlijkheden.

De eerste spin-verhalen zijn dan ook geen diersproken, maar 'Himmelsmärchen' geweest. Pas in een tweede stadium kan gesproken worden over diersproken, waarbij grootere visualisatie optreedt naast de mogelijkheid van volksetymologische fantasieën. (De oorspronkelijke gelijkheid der Afrikaansche woorden voor 'spin', 'hemel' etc).

Wanneer het noodwendig geacht wordt dat uit de mythe ook een cultus ontstaat, dan mag hier gewezen worden op de nog actueele beteekenis van de spin in het volksgeloof en de waarzeggerij. Of de beteekenis van deze cultus vroeger grooter geweest is, valt te betwijfelen.

Waar Wundt in zijn *Völkerpsychologie* Bd. V het volgende zegt: 'So treffend der Neger in Sprichwort und Tierfabel einen reichen Schatz von Lebensklugheit nie-

derzulegen weisz, und so stark bei ihm in Glauben und Kultus uralte Dämonen- und Zaubervorstellungen fortleben, so arm entwickelt oder, wie wir vielleicht auch sagen dürfen, so stark zurückgedrängt sind bei ihm durch die selbst den Zauberglauben durchdringende verstandesmäßige Reflexion jene mythologischen Ausgangsmotive der Tierfabel, die eben auch hier, nach einem Schicksal, dem die mythologischen Entwicklungen so oft anheimfallen, durch ihre eigenen Produkte vernichtet werden', en zich voor deze juiste bewering in hoofdzaak op de Ewe-stammen beroept, is het niet van belang ontbloot erop te wijzen, dat in de Spin-verhalen de mythologische afkomst nog het duidelijkst is na te gaan. Ik meen reeds te kunnen zeggen dat de Cunnie-Rabbit-verhalen lang niet zooveel resultaat zullen opleveren.

Zeer juist heeft Wundt ook gewezen op het verdwijnen van de bronnen van het eigenlijke 'Himmelsmärchen' in een verder ontwikkelingsstadium; 'so weit nicht Teile desselben in Tiermärchen und Fabel übergehen'. Hij beroept zich daarvoor op de Zuid-Afrikaansche Bantoe- en Negerstammen. Doch gelijk wij reeds bij de spin-verhalen konden opmerken, treedt dit verschijnsel evenzeer op bij de Soedan-volkeren. Het 'waarom' van dit verloop verklaart Wundt wat erg simplistisch: 'weil jene einzelnen Bilder, die sich in dem Wechsel von Tag und Nacht in den Erscheinungen der Mondphasen oder der seltenen Verfinsterungen in wenig veränderter Form wiederholen, an sich keinen Ansporn zur Entstehung neuer mythologischer Motive und zu ihrer Verbindung in sich tragen'.

Ik geloof met meer juistheid, althans wat de negers betreft, te kunnen zeggen, dat hieraan de 'beschaving', de creolisatie en europeanisatie van het zwarte werelddeel, 'the opening up of Africa' debet is. Wellicht doet zich de gelegenheid voor, dat dit zal worden bewezen.

Het verlies van de dierenkenmerken bij de spin uit de legendarische, creatieve verhalen, werd weer vergoed bij net ontstaan en zich ontwikkelen van de schertssproken. Telkens als er een mythologisch, demonisch kenmerk

verdween, trad een eigenschap van het reële dier ervoor in de plaats.

Is eenmaal de categorie van zuivere dierfabels bereikt, dan vertoonen de negerverhalen geen wezenlijke verschillen met die van andere volkeren. Maar zelfs in vroegere stadia heeft de spin zich bij andere volkeren niet veel anders gedragen als bij de West-Afrikanen. Volgens Frobenius (*Erlebte Erdteile VII*) volgde op de solair-mythologische beleving een periode van zwelgen in de nieuw-gevonden voorstellingen en beelden. De mythen zetten zich vast. Van gebeurtenissen werden zij gestalten. Deze gestalten verplaatsten zich als vormen, werden inheemsch bij rijpen en onrijpen. Waar zij bij volkeren kwamen die nog in het tijdperk van de dierfabel leefden (bijv. bij de Noordwest Amerikanen) werden zij dierverhalen. Waar ze bij volkeren met lunaire wereldbeschouwing kwamen, werden de lotgevallen van de zonnegod tot die van de maangod.

Heeft de spinnende Arachne der Grieken iets met onze Spin te maken? Vast staat dat de achtpootige Spin in haar net een oude tijdsvoorstelling van lunaire afkomst en solaire omvorming is, die zoowel in het Oostelijk Middellandschezeegebied als in Zuidoost-Azië en Indonesië duidelijke vormen heeft gevonden

Uit het uitgebreide materiaal mogen enkele dingen ter illustratie volgen.

Bij de Pawnee-indianen komen een meisje en haar vier broeders in het land der buffels, door zich te laten slingeren aan een van den hemel afhangende draad. (Dorsey: 'Tradition of the Caddo'.) Merkwaardiger nog is hetgeen Frazer ('The golden bough') vermeldt van de zonnevangst-ideeën bij Andes-volkeren, bij Eskimo's, bij Australiërs; maar een belangrijke bijzonderheid is vooral wat hij direct in betrekking tot de spin vertelt: Wanneer een Teton-Indiaan op reis is, en een zekere spin ontmoet, doodt hij hem, daar anders hem het een of andere ongeluk zou overkomen. Maar hij zorgt er wel voor de spin niet te laten weten dat hij van plan is dit te doen; anders zou diens ziel het aan de andere spinnen gaan zeggen, die dit

zouden wreken. Terwijl hij de spin doodt, zegt de Indiaan dan ook: O grootmoeder spin, de schepselen van de Donder dooden u.

Ook hier kan van totemisme geen sprake zijn, maar ook hier kan een rest van spinne-zoölatrie niet worden ontkend. De Sioux bezitten een ganschen konijn-cyclus, en in een der verhalen daaruit doet het slimme konijn niets minder dan de zon vangen met een strik! Evenals het konijn op het Afrikaansch territorium, dat niet door de spin is bezet.

Sluwheid en berekening heeft onze spin gemeen met de vos die zoowel in Europa als in Kaukasië, Indië en China domineert als het slimme dier. De ZuidAmerikaansche Indianen, die ons weer naar het punt van uitgang, Guyana, terugbrengen, hebben een rijke en alomverbreide cyclus van de schildpad, die zich bijna altijd overeenkomstig de manier van doen van de spin gedraagt. Een aantal van dergelijke schildpad-verhalen kent West-Afrika ook, zoodat het niet zonder grond is dat Th. Koch Grünberg in zijn 'Indianermärchen aus Süd-Amerika' zegt: 'Die meisten dieser Tierfabeln sind gemischten Ursprungs. Vielfach sind die Uebereinstimmungen mit altweltlichen besonders afrikanischen Erzählungen dieser Art auffallend. Es lässt sich heute schwer entscheiden, was davon auf Amerikanischem Boden entstanden, und was durch Europäer und Negerklaven eingeführt und im Laufe der Zeit mit den ursprünglichen Märchenbesitz verwachsen ist'.

Het schijnt dus wel mogelijk, dat bij de Surinaamsche *tori* een wezenlijke creoliseering heeft plaats gehad, evenals dat met de verschillende volkstalen daar het geval is geweest. En wellicht moeten wij met Dähnhardt oorsprong en ontwikkeling van al deze verhalen nog veel gecompliceerder zien en verder zoeken. In de Maleische Hikajat Pelandoek Djinaka, de cyclus van het gewijde dwergheert die stellig van Indischen oorsprong is, vinden wij het slimme dier in een goddelijk-demonische, en bijna hooge priesterlijke functie. Hij speelt de middelaar, doet goed en kwaad, en overheerscht de andere dieren. Al deze eigenschappen heeft de spin met hem gemeen.

Dänhardt veronderstelt dat de sagenstof uit Indië langs de oude handelsweg in Oost-Afrika, en vandaar door centraal-Afrika naar de Westkust is gekomen. Zij zou dan door de neger-slaven naar Amerika gebracht zijn, en wel het eerst naar Brazilië en Guyana, waar de stof door de Indianen werd geadapted (Natarsagen Bd. IV). Wellicht zullen wij dan ook nog meer van de spin te weten komen, door het onderzoek naar zijn aanwezigheid steeds Oostwaarts te blijven richten, om te kunnen ontdekken, waar en wanneer hij het eerst aanwezig is geweest.

Reeds weten wij het volgende.

Wanneer wij afzien van de Boschjesmannen die een geheel aparte plaats innemen, moeten wij in de dierfabels der Afrikanen vier groepen onderscheiden:

- 1°. een kleine groep van de *Jakhals*, met opvallend conciese vormen, die waarschijnlijk tot de Hamitische kultuur behoort, en hier dus verder niet ter sprake komt.
- 2°. een van Senegal tot Zuidoost-Afrika verbreide groep van de *Haas*; verhalen in gemoedelijken trant. Veel motieven daaruit rekt men tot de middel-Erythreïsche kultuur.
- 3°. een groep van *Spin* en *Schildpad*, aan het West-Afrikaansche kustgebied, aan de Kongo en de Kassaï tot ver in het binnenland gesitueerd. Met een sterk gehalte aan mythologische motieven. Zij zijn het erfgoed van de Atlantische kultuur. Ook de schildpad en de krab, zijn daar zonnedieren (zie Bittremieux 'Mayombsche Volkskunst'), en door hun morphologie gemakkelijk verwisselbaar met de Spin.
- 4°. een groep van de *Dwerg-antilope*, met veel variabiliteit in alle richtingen verspreid.

In deze laatste groep zien sommigen de oudste dierfabels van Afrika, welke direkte monumenten zouden zijn van de uit Indonesië en Zuid-Azië afkomstige oerkultuur. De slimme dwerg-antilope uit Afrika zou dan identiek zijn met de Maleische Pelandoek djinaka, het gewijde dwerghert, (Zie over deze laatste C. Mees: Hikajat Pelandoek Djinaka).

Ook de antilope stijgt in Afrika tot de waardigheid van

een God omhoog; een die vanzelf de slimste is, en dus allen heeft te bedriegen.

In verreweg het grootste deel van Afrika is de dwerg-antilope echter geen echte fabelheld meer; meestal werd hij door de haas verdrongen, en elders door Spin of Schildpad reeds in voorhistorischen tijd vervangen. Bij verschillende volkeren werd de dwerg-antilope, die geen zonne- maar totemdier moet geweest zijn, tot godheid verheven, terwijl hij als fabelheld verdween. De schildpad komt hoofdzakelijk als spin-variant voor, en stijgt bij de Joruba (Atlantis Bd. X) zelfs aan een draad ten hemel, die zijn moeder (de hemelbewoonster!) neerlaat. In een ander Jorubasprookje waarin het konijn hetzelfde doet, is de moeder een spinnende vrouw, die haar spindel (*keke!* als in Suriname) omlaag laat vallen.

Wat nu de Spin-verhalen betreft, deze zijn juist te vinden op het gebied der Atlantische kultuur waar ook matriarchaat, akkerbouw en spinnerij domineerde boven de oudere jagerkultuur, die ook uiteraard geheel andere dierfabels heeft gekend, het gebied van de restanten van een zon- en maan-cultus.

De huidige localiseering van dit alles levert verrassende resultaten, en er zijn gewichtige argumenten bij te brengen voor de juistheid van bovenbesproken hypothesen over beteekenis en oorsprong der spin-verhalen, wanneer wij gebruik maken van de kartografische gegevens welke het Forschungsinstitut für Kulturmorphologie te Frankfurt in de laatste jaren zoo moeizaam bijeen bracht.

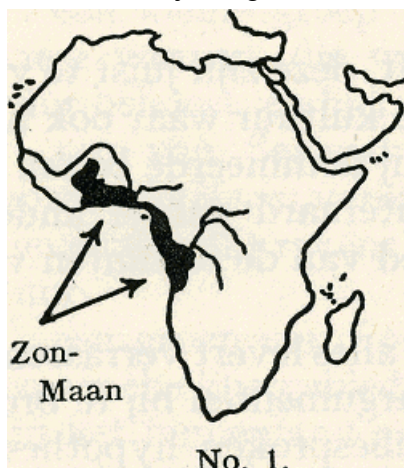
Een vergelijking van kaartje no. 1, dat de verbreiding aangeeft van zon- en maan-cultus, zij het in zeer ontaarden vorm, en kaartje no. 2, dat aangeeft in welk deel van Afrika de haas fungeert als fabelheld, is ongetwijfeld verrassend. Want wat West-Afrika betreft, bemerken wij dat de zône van zon- en maan-cultus, volkomen dat gebied dekt, waar de haas *geen* fabelheld is, maar waar juist de spinverhalen een rol spelen. Terwijl omgekeerd zon- en maan-vereering niet voorkomt op het terrein waar de haas het middelpunt is van diemythen en dierfabels.

Geografisch valt het gebied van de Afrikaansche zonne-

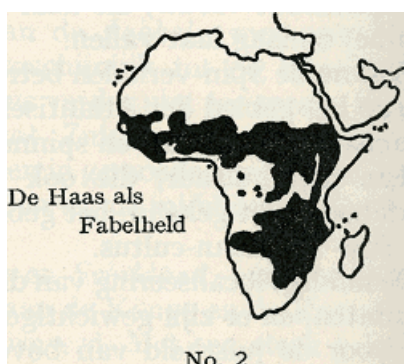
dienst met dat van Spin's opperheerschappij samen, zoodat de identiteit van beider mythen ook ruimtelijk aannemelijk is.

Uit het kaartje no. 2 leeren wij tevens zien, dat het de negers van Senegal en Liberia moeten geweest zijn, ide de verhalen van de Haas (= Konijn) naar Amerika hebben gebracht. Een anthropologisch onderzoek naar de domineerende rassen bij de Noord- en Middel-Amerikaansche negers die deze fabels nog kennen, zou indien zulk een onderzoek nog mogelijk is, hierin zekerheid kunnen verschaffen.

Een toevalligheid behoeft men zeker niet te zien in het feit, dat evenals het Noordwestelijkste gebied van het

No. 1.

No. 2.

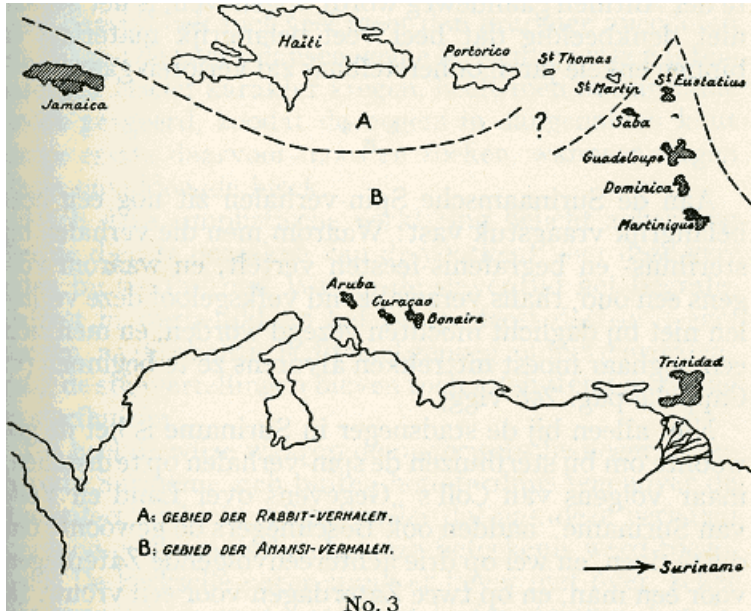
Afrikaansche slavenland de Haas-verhalen en het Zuidelijker gebied rond de Golf van Guinea de Spin-verhalen herbergt, evenzoo in Noord- en Middel-Amerika nagenog exclusief de verhalen van de slimme Haas, van 'Cunnie Rabbit' of 'Br'er Rabbit' worden gevonden, terwijl op de Zuidelijke Antillen en op het vasteland van Zuid-Amerika de spin-verhalen verreweg overheerschen, en in Suriname de Haas- (of Konijn-) verhalen daarentegen totaal onbekend zijn.

De grenslijn van beide groepen loopt tusschen Jamaïca en Haïti, en noordoostwaarts, ten noorden van Saba en St. Eustatius (Zie kaartje no. 3). Of St. Thomas en St. Martin binnen het gebied der spinvertellingen vallen, heb ik nog niet kunnen nagaan. Jamaïca is in ieder geval het

westelijkste punt van hun verbreidingsgebied. Haïti en de Zuidelijke Staten van Noord-Amerika kennen slechts Rabbit-verhalen; Jamaïca kent er enkele, naast overwegende Spin-vertellingen, doch ook *Anansi* heet daar 'Mr' of 'Brer'.

Op de Antillen heerscht meestal eenzelfde toestand; in het Noorden heeft St. Eustatius Spin-vertellingen, in het Zuiden Curaçao evenzeer.

Hier ligt een onafzienbaar onderzoekingsveld open,

No. 3.

niet slechts tot de inzameling van het materiaal, maar ook tot het uitvorschen van het 'waarom'. Is er bijvoorbeeld geen correlatie tusschen de aanwezigheid der spin-verhalen in zoo Noordwestelijke richting als het eiland Jamaïca, en de groote invoer van Surinaamsche slaven aldaar, tegelijk met de immigratie van een aantal Engelschen uit Suriname in 1669?

In de diepere en vollediger kerstening van de Noord-Amerikaansche negers moet waarschijnlijk een der medeorzaken gezocht worden van het verdwijnen van de Spin

uit hun dierfabels, ofschoon zijn algeheele afwezigheid mij toch raadselachtig voorkomt.

Puckett ('Folk-beliefs of the Southern Negro') ziet in het feit dat de Spin eerst bij de Goudkust-volkeren, de voornaamste voorouders der slaven, als schepper van het heeal gold, een reden waarom hij bij het verlies van hun heidendom ook radicaal werd uitgebannen.

Met de verzameling van gegevens ter plaatse kan men zich niet genoeg haasten. Sinds het isolement van de meeste der Antillen gaandeweg wordt opgeheven, is het gevaar niet denkbeeldig dat heel veel belangrijk materiaal er binnen enkele jaren onherstelbaar zal verloren gaan.

* *

Aan de Surinaamsche Spin-verhalen zit nog een heel belangrijk vraagstuk vast: Waarom men die verhalen bij sterfhuis- en begrafenis-feesten vertelt, en waarom volgens een oud, thans verzwakkend volksgeloof deze verhalen niet bij daglicht mochten gezegd worden, en men zich een ooghaar moest uittrekken alvorens ze te beginnen (v. Cappelle pag. 246 vlgg).

Niet alleen bij de stadsneger in Suriname is het de gewoonte om bij sterfhuizen de spin-verhalen op te dischen, maar volgens van Coll's 'Gegevens over Land en Volk van Suriname' hadden ook Boschnegers de gewoonte om dit te doen, en wel op drie achtereenvolgende Zaterdagdagen voor een man, en op twee Zaterdagdagen voor een vrouw. Ik waag echter te betwijfelen of dit gebruik bij de negers erg oud is, want juist de oudere bronnen zwijgen alle unaniem hierover, en Hartsinck, bijvoorbeeld, die in het 2de deel van zijn 'Beschrijving' uitvoerig handelt over de begrafenis-plechtigheden der Surinaamsche slaven, vermeldt wel dat ze daarbij zingen, dansen, pret maken en eten, maar hoegenaamd niet dat zij verhalen vertellen. Dat strookt ten volle met de Afrikaansche toestanden, waar bij de meeste sterfgevallen dans- drink- zang- en eet-feesten gedurende drie tot acht achtereenvolgende dagen of nachten werden gehouden. Maar nergens vond ik aangeduid,

dat daarbij ook slechts terloops verhalen werden verteld.

Bij de Negers in de Zuidelijke Staten van Noord-Amerika is dit ook zoo geweest. De 'setting up' (gelijk Surinaamsche *ded'oso*) ging gepaard met eten en zingen; bij de gekerstende negers werden 'Spirituals' uitgevoerd. Maar reeds in 1887 klaagde een oude neger: 'Wakes ain' what dey us-tah be. We ustah sing an'pray all de nite long, but now de young folks dat 'tends 'em jes' tells annidotes all nite'.

Voor anecdoten leze men in Suriname *anansi-tori*, die daar meestal ook niet veel meer dan grappige anecdoten zijn. Tegen de neger-dansen welke bij slemppartijen uiteraard een lascief karakter kregen, heeft men in Suriname steeds geageerd, zoodat de negers in aangenamen kout eenige ersatz daarvoor moesten zoeken, wanneer zingen alleen onvoldoende bleek.

Doch deze simplistische verklaring belicht zeker nog niet de diepste oorzaken van de voorkeur voor deze verhalen bij sterfhuizen. Was in de slaventijd het begrafenisfeest in werkelijkheid het eenige feest dat de negers kenden, na de abolitie is dit snel genoeg anders geworden; maar de spinvertellingen bleven toch uitsluitend in zwang op sterfhuizen.

Uit heel de wijze waarop de ouderwetsche neger of negerin in Suriname zich buiten het sterfhuis tegenover de *Anansitori* verhield, blijkt verder dat aan deze verhalen toen nog geen magisch-religieuze beteekenis werd toegekend. De kerksche neger sprak er liever niet over, zeker niet overdag, en vast nooit met luider stemme. Een lichaamsdeel kon immers door het ontijdig vertellen of aanhooren van deze verhalen slapen of de kramp krijgen ('*tjis' Anāsī*'); zulke 'heidensche' geschiedenissen zouden allerlei kwaad kunnen veroorzaken, meende men.

De veronderstelling ligt voor de hand dat de Spin in het verworden Surinaamsche negerbijgeloof in verband is gebracht met de koudbloedige dieren en insecten welke bij de Afrikanen gelden als de nazielen van hun afgestorvenen. De zielewurm uit de Fanany-mythe is in West-Afrika dikwijls een insect, en in Suriname is een duidelijk

restant van deze aanschouwing te vinden in het volksgeloof: dat sommige kinderen ‘reeds vóór hun geboorte de kiemen van *fjofjo* (“wandluizen”) in zich omdragen’. Bij volwassenen dringen ze door woordbreuk of vervloeking binnen, en als de betrokken persoon dan sterft, kruipen de insecten uit het lichaam en vliegen daarna weg. (Vgl. A. Bex: ‘Uit het geestenrijk van Suriname). Hier vinden wij nog een schaduw van manistische diervereering.

Over het zielelied wordt echter verder niet gesproken dan in de onbewuste symboliek der spinverhalen. Men spreekt over *Anansi* op dezelfde wijze als men bij zulke gelegenheden over de doode spreekt, die als een onpersoonlijk type onherroepelijk in de verleden tijd is geclasseerd. Na de begrafenis volgt immers de ceremonie: ‘*Pul' a pitj̄ na pas̄*’ (ruim het kind uit de weg, d.w.z. opzij met elke gedachte aan de doode). De stemming slaat om in een volkomen feestelijke, en over de doode wordt nog slechts gesproken als over ‘*a suma*’ d.i. ‘zekere persoon’. Dit gebeurt omdat men gelooft aan de aanwezigheid van de naziël, vroeger in de gedaanten van het zielelied, die men niet moet hinderen door het noemen van zijn naam. Juist omdat de spin nu eenigermate de gedachten van *a suma* moet afleiden, juist daardoor wordt hij met deze geassocieerd, en is de sfeer waarin zijn lotgevallen zich afspelen eenzelfde als die van het ‘jenseits’ der afgestorvenen. Eerst als afweer gebruikt, worden de verhalen buiten het sterfhuis weer terug-geduid, als schadelijke, geheimzinnige verhalen.

De volkomen verleden tijd waarin de doode thans geclasseerd is, wordt ook de volkomen verleden tijd waarop de nadruk valt in de verhalen. Dat gebeurde steeds met de stereotype beginformule ‘*ē r-t̄ -t̄*’, een formule die nog steeds gezegd maar niet meer verstaan wordt, evenmin als de ingevlochten liedjes, die men ook in Afrika niet meer begrijpt.

Ook op Haïti zegt men vóór het begin van elk verhaaltje ‘*Time-time*’, wat wel hetzelfde moet zijn als ‘t Negerengelsche ‘*t̄ -t̄*’ uit Suriname. (Price-Mars: in zijn

Bibliothèque Haïtienne zegt: 'nous n'avons pas trouvé d'habitudes analogues chez d'autres peuples', en vergist zich dus.)

De beteekenis van dit *t̄* -*t̄* gaat nu terug tot de West-Soedaneesche stam -*t̄*, *t̄t̄* 'damals, früher', en komt in het Ewe voor als *t̄t̄* 'damals, alsdann'; Tsjj: *t̄t̄* 'remote antiquity, of old'; Gã: *t̄t̄t̄t̄* 'old, from the beginning'; Guang: *tete* 'Vorzeit'; Yoruba: *t̄t̄* 'early, soon'.

De Surinaamsche formule, waarvan ik het 'ē r' nog niet met zekerheid weet te verklaren, heeft dus in ieder geval moeten dienen om het overoude van de spin-vertellingen te betonen. Zal nu in de tijd dat de beteekenis van deze begin-formule nog bij haar gebruikers bekend was, ook niet de herinnering aan het solaire karakter van deze verhalen zoo sterk geweest zijn, dat men het niet oorbaar achtte ze tijdens het schijnen van de zon te vertellen, evenmin als een neger niet in presentie van een doode of een machtig heer over deze spreekt?

Want de uiteenzetting die R.H. Nassau in zijn 'Fetichism in West Africa' geeft, dat 'by day, both men and women have their manual occupations, or even if idling, pass the time in sleep or gossip; but at night, particularly with moonlight, if there be on hand no dances, either of fetish-worship or of mere amusement, some storyteller is asked to recite', verklaart nog niet voldoende waarom men *bevreesd* is die verhalen bij dag te doen. Dat het spreken over de zonne-demon Spin samengaat met vrees voor de tegenwoordigheid van die zonedemon of zonnegod, lijkt mij eerder aannemelijk. En niemand minder dan Uncle Remus geeft mij gelijk, wanneer hij zegt dat in vroegere dagen 'Old King Sun wuz mo' neighborly'..; zoodat men met meer ontzag over zijn daden zweeg, zoolang hij aanwezig was.

Daarom ook straft Spin de ontijdige vertellers met het grijpen van hun hand, het kruipen in hun ledematen, even als hij dat in de verhalen bij zijn vijanden of zijn prooi doet. Ook in Afrika is het besef dat de Spin zooiets werkelijk vermag, nog te vinden in een spelletje dat 'de Spin' heet, en dat volgens Meinhof (-Bentley) bij de Kongo-

leesche kinderen in zwang is. De kinderen dansen in een kring, en één is de Spin, die moet trachten een der anderen aan de voet te pakken en naar beneden te trekken.

Om aan de macht van de Spin te ontkomen kon men hem het best imiteeren bij het vertellen, en wel met door de neus te spreken. De Westafrikaansche tovenaarspreker wanneer hij een geest voorstelt óók door de neus, en bij zijn Surinaamsche ambtgenoot is dit soms eveneens het gebruik. In al deze gewoonten, in al het bijgeloof rond de *Anansitori*, zijn aanwijzingen te vinden in de richting van zijn vroegere beteekenis van Zonnegod of demon, twee ongescheiden wezens in landen waar vaak hetzelfde woord voor 'God' en 'duivel' wordt gebezigd.

* *

Onze laatste taak tegenover de Spin is, na te gaan welke zijn namen zijn in de verschillende landen waar hij als fabelheld fungeert.

De Surinaamsche naam *Anansi* (uitgesproken: *anã-si*) gaat zonder eenige twijfel terug op Tsji: *Anansi* of *ananse*. hetgeen eveneens Spin beteekent. Het woord *ananse* komt in bijna alle Kwa-talen, (dat zijn Ewe, Tsji, Lagunentalen, Kru, Yoruba, Nupe, Ibo, Edo, Idžo etc.) voor, en beteekent daar 'Flachs, vlas'. Datgene dus waarmee gesponnen wordt, of datgene wat uit de spin voortkomt.

De begin-*a* van *Anansi* of *ananse* is een appellatief-prefix, dat wij ook in tal van Surinaamsche naamwoorden vinden (*A-kuba*, *A-makti*, *A-luku-dūdū* etc.), en de spinne-namen in West-Afrika welke met die van het Tsji verwant zijn kan men in twee groepen verdeelen: die met het prefix en die zonder.

Met prefix heeft men: Yoruba: *e-na*, *e-no*; Gã: *a-nanu*; Sobo: *a-ne*. Zonder prefix daarentegen: Guang: *nàtè*, dialectisch ook *nare*; Kambali: *nata*; Akpafu: *nāti*; Barba: *nara*; Bulom: *nà*; Mampa: *na*.

Al deze namen beteekenen 'Spin', zonder meer. Enkele talen hebben daarvoor samenstellingen, waarin dezelfde *-na-* stam gevonden wordt; Dagomba: *kpate-nare-ña*;

Kandjaga: *ni-nera*. De stam *-na-* is in alle vijf hoofdgroepen der West-Soendatalen vertegenwoordigd, en komt gelijk reeds eerder vermeld werd, daar voor naast een stam *na*, met de beteekenis 'boven' (ook Surinaamsch *na*, bijv. *na-tapu*, *na fèsi* etc.) en een stam *-ná-* met de beteekenis 'vuur'. Ook is *-na-*, *-nan-* de algemeene stam voor de beteekenis 'vier'; ik vermeld dit, omdat het Frobenius' theorie schijnt te steunen, dat de Spin tevens het symbool is van het vier- of achttallig systeem in de tijdrekenkunde en de getallen-mystiek van Afrika en de Atlantische cultuur. In hoeverre wij hier toeval of correlatie moeten zien, vermog ik nog niet te beoordeelen.

Voor de naam van 'spin' nemen sommigen naast de stam *-na-* liever een stam *-nati* aan, waartoe ook de Tsji- (en Surinaamsche) benaming *a-nanse* wordt teruggebracht. De begin-nasaal werd namelijk ook in de inlout geprojecteerd: een verschijnsel dat in de West-Soedantalen meer voorkomt. Tsji: *-nanse* komt dus uit **-nante < *nate < *nati*. Ook de vorm *nara* ontwikkelde zich uit *nati*.

Merkwaardig is het, dat bij de Ewe onze spin een geheel andere naam draagt; daar heeft hij de soortnaam *yiyí*. Ik zie hierin hetzelfde woord als Surinaamsch Negerengelsch *jéjé* 'geest, spook, demon'. Het kan een specialiseering zijn van Spin's oorspronkelijk demonisch karakter. Hiertegen pleit echter dat in het Schambala en Zigula *yeye* beteekent 'hij', de derde persoon enkelvoud, en *jaja* 'geest, spook' zonder meer. De naam voor 'spook' schijnt dus eerder het oudste, en bij de Ewe later overgegaan op de spin. Met deze spinnenaam staan de Ewe ook geïsoleerd tusschen de andere West-Soedan-volkeren.

Mogelijke samenhang met de *-na-* of *-nati-*stam hebben de benamingen van de Fân, waar de Spin *ndanabo* heet, en van de Kassaïden, een volk dat overigens tot de Bantogroep behoort, waar hij *tande* of *ntande* genoemd wordt.

Geheel andere namen heeft onze held bij de Tim (Paratau), waar *Adjaga* zijn titel is, terwijl hij bij de Jukum: *tsafin* heet, en bij de Tsji soms: *ntikūma*, een naam die overeenkomt met die van de Bulom: *niantangoma*. Achter

de Tim-benaming *adjaga* moeten wij misschien wel meer zoeken. Bij de Yoruba beteekent *adžaka* 'de plaag, langdurige besmettelijke ziekte, pest'; bij de Ari is *a dja* 'ce n'est pas bon'; in het Negerengelsch van Suriname is *adjàka* een dreigement 'pas op, wees gewaarschuwd'. Iets van de beteekenis van 'ellendeling, ongelukverwekker' zal dus ook wel over zijn in de naam die onze spin bij de Tim gekregen heeft. Teenstra, (de Landbouw in Suriname II) vermeldt ook een plantage, bij de negers '*Adjakka*' genaamd, naast andere plantagenamen als '*Baboen* (brulaap) '*Spierien*', '*Monki*' en '*Kakrakoe*'. Men kan dus de Spinne-naam bedoeld hebben.

Bij de Noordelijker gesitueerde Hamitisch-sprekende volkeren is de naam weer volkomen anders. De Fulbe noemen hem: *Sanseido*, de Hausa *gī zo*. Ook in centraal-Soedan heet de fabelheld veelal *gisu*, en in dat geval heet Spin's vrouw steeds *koki*.

De Bantoe-namen gaan bijna alle op één vorm terug. Jaunde: *abob* (naast *ngam* 'vogelspin die voor orakel wordt gebruikt'); Duala: *dibobe* (naast *ngambi* 'vogelspin-orakel'); Bakoro: *ndalboe*; Basu *ibobol*; Schambala: *bwili*.

De namen voor de orakelspin in het Jaunde en Duala gaan mogelijk ook terug tot de *-na-* stam. Opmerkelijk is dat de Duala-naam *dibobe-* ook 'hemel' beteekent. In deze groep hebben alleen de Kassaïden een geheel afwijkende naam. Naast *tande* of *ntande* heet de spin daar ook *dihoka*.

De naar Middel- en Zuid-Amerika overgebrachte namen behooren meestal tot de *-na-*groep. Curaçao en St. Eustatius kennen de naam zonder prefix: *nansi* of *nanci*. Jamaïca heeft dezelfde naam als Suriname: *annancy*, of *unnàhncy* (volgens Jekyll). Soms echter heet de Spin op het eiland ook *takuma*, en deze naam vinden wij terug in het verhaaltje uit St. Eustatius van *Braha-Nanci* en *Braha-Toekema*, twee vrienden. Men heeft daar de beide spinne-namen over twee personen verdeeld. De Jamaïca-negerengelsche naam *takuma* gaat klaarblijkelijk op de Tji-naam *ntikuma* en de Bulom-naam *niantangoma* terug.

Men verlieze niet uit het oog dat op Jamaïca de meestgebruikte en duidelijkste naam toch *anancy* is.

Het Saramakkaansch uit Suriname heeft twee afwijkende vormen welke zeer interessant zijn. Schumann's woordenboek van 1778 vermeldt namelijk '*adjanassi* oder *anass*', vormen welke noch Focke noch Wullschlägel kenden, en welke ik ook later nooit door de gewone negers hoorde gebruiken. Het waren dus specifieke boschneger-vormen. *Adjanassi* heeft Schuchardt ten onrechte beschouwd als een door Portugeesch *aranha* beïnvloede vorm; een hypothetische tusschenvorm **aranjassi* wil hij in verband brengen met *ananassy*, een vorm die hij in de Engelsche reisbeschrijving van Stedman vond, en die in de Nederlandsche vertaling ontbreekt, terwijl daar wel de beschrijving van het dier is opgenomen.

De Stedmansche vorm berust evenwel op een van de talloze orthografische fouten en onnauwkeurigheden waarvan diens reisbeschrijving wemelt. *Ananassy* voor 'spin' vindt men dan ook nergens anders: het woord is eerder een Stedmansche vorm voor *nenàsi* 'ananas' geweest, dat deze auteur verward heeft met *ananas* en *anansi*.

Het Saramakkaansche *adjanassi*, dat in Schumann's woordenboek ook als samenstelling *adjanassi-hosso* = 'Spinnwebe' voorkomt, heeft niets uitstaande met het Portugeesche woord, omdat het een zuiver Afrikaansche vorm is. In veel Goudkust-verhalen wordt de spin namelijk *Egya-anansi* of *Aiya-anansi* genoemd, hetgeen beteekent 'vader anansi', blijkbaar om hem te onderscheiden van zijn zoon en rivaal *Kweku Tsin*. De naam van Spin-junior beteekent niets dan 'Kwaku de jongere', daar Ewe: *tsě* 'jongere broeder' beteekent. Zijn tweede naam dient om hem te onderscheiden van *Kwaku-anansi*, zooals de oudere fabelheld aan de Goudkust vaak genoemd wordt.

Saramakkaansch: *adjanassi* is dus volkomen identiek met Tsjì: *aiya-anansi*; met dit verschil, dat de nasaliseering van de tweede *a* bij de Boschnegers evenzeer ontbreekt als bij verreweg de meeste West-Afrikaansche

namen. Het Saramakkaansche woord bestaat uit twee componenten: *adja* 'vader' en *anassi* 'spin', waarvoor Bassari: *nati*; Akpafu: *nāti*; Guang: *nàtè* etc. kunnen worden aangevoerd. Vandaar ook dat men bij de Boschnegers naast *adj'-anassi* ook nog de vorm *anassi* 'spin' vindt, die hiermede tevens verklaard is.

Gelijk men ziet, zitten er zelfs aan de naam van onze Spin heel wat kwesties vast. Zoowel van zijn ware naam als van zijn ware aard heeft hij een mysterie gemaakt, waarvan ik de gedeeltelijke ontsluiting hier heb gepoogd. Ik stel er prijs op te verklaren, dat ik bij mijn onderzoek niet die volledigheid heb kunnen betrachten welke ik zelf had gewenscht. Voor den africanist zijn onze Nederlandsche bibliotheken woestenijen zonder veel oases. Ik was dan ook aangewezen op eigen hulpmiddelen, zooals ik, om tot de bovenstaande ontdekkingen en gevolgtrekkingen te komen, ook voor het grootste deel was aangewezen op eigen systematisering, en een nagenoeg eenzame ontdekkingstocht. Hetgeen niet plezierig is.

Ik vraag dan ook bij voorbaat verontschuldiging voor datgene wat nog onvoldoende belicht of onvolledig bewezen werd; voor die hypothesen welke te gewaagd zijn; voor die conclusies waaraan men in de toekomst iets af of toe zal moeten doen.

Maar ik geloof dat wij de hoofdzaken veilig bewezen mogen achten en rustig kunnen gelooven met de ontsluiting van Spin's geheimen, - van de ware aard van dit geidealiseerde en gepejoriseerde neger-type -, ook iets meer inzicht te hebben gekregen in wat er zoo geheimzinnig omgaat 'at the back of the black man's mind'.

Voor materiaal en terechtwijzingen houd ik mij aanbevolen.

Amsterdam, Maart 1930